

Warszawa, dnia 22 kwietnia 2009 r.

RZECZPOSPOLITA POLSKA
Minister Sprawiedliwości

DL-P-II-410-3/09

Pan
Piotr Zientarski
Przewodniczący
Komisji Ustawodawczej
Senatu Rzeczypospolitej Polskiej

Odpowiadając na pismo z dnia 25 marca 2009 r. Nr BPS/KU-034/495/2/09, zawierające prośbę o wyrażenie opinii o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (druk senacki nr 495), uprzejmie przedstawiam, co następuje.

Przedłożony do zaopiniowania projekt ustawy zmieniającej Kodeks cywilny oraz niektóre inne ustawy (zwany dalej projektem) wprowadza nową instytucję prawa zobowiązań, a mianowicie umowę darowizny na wypadek śmierci. Potrzeba wprowadzenia umowy darowizny na wypadek śmierci uzasadniana jest tym, że w świetle przepisów k.c. spadkodawca (testator) nie może skutecznie rozporządzić konkretnymi składnikami swego majątku w taki sposób, aby osoby przez niego wskazane nabyły je z chwilą jego śmierci. Poza tym pojawiająca się po śmierci spadkodawcy wspólność jego majątku nie sprzyja sprawności funkcjonowania przedsiębiorstwa pozostawionego przez niego spadkobiercom. Należy jednak zwrócić uwagę, iż trudności związanych ze wspólnym zarządzaniem przedsiębiorstwem przez spadkobierców uniknąć można także obecnie poprzez ustanowienie wykonawcy testamentu, który samodzielnie zarządza majątkiem spadkowym na zasadach określonych w testamencie lub w przepisach k.c.

Projekt wprowadza do Kodeksu cywilnego trzy nowe przepisy (art. 888¹, 890¹, 901¹) oraz uzupełnia treść art. 872 k.c.

W projektowanym art. 888¹ § 1 k.c. zdefiniowana jest darowizna na wypadek śmierci. Zgodnie z tym przepisem jest to umowa zobowiązująco-rozporządzająca, której skutek rozporządzający uzależniony jest od warunku w postaci przeżycia darczyńcy przez obdarowanego. W tym celu, aby umowa ta mogła odnosić się także do nieruchomości, w zdaniu 2 stwierdzono, iż nie stosuje się art. 157 § 1 k.c. zakazującego warunkowego przenoszenia własności nieruchomości. Tym samym dopuszczono do powstania warunkowej własności nieruchomości, która dotychczas w k.c. nie występowała. Rozwiązanie to budzi zastrzeżenia, gdyż niepożądane są sytuacje, gdy nieruchomość ma dwóch warunkowych właścicieli. Powstaje tu także kwestia skuteczności rozporządzeń warunkowym prawem własności nieruchomości.

W uzasadnieniu projektu (s. 9) jest jednak mowa o tym, że umowa darowizny na wypadek śmierci nie wywołuje skutków rzeczowych wraz ze ziszczeniem się warunku jakim byłoby przeżycie darczyńcy przez obdarowanego, ale z nadejściem terminu w postaci śmierci darczyńcy. Jeśli by tak było, to wbrew treści proponowanego przepisu uprzednia śmierć obdarowanego nie miałaby wpływu na skutki rzeczowe tej umowy, tyle że jej beneficjentami byłiby spadkobiercy obdarowanego. Dalej jednak (s.10) powiedziano, iż warunkiem skuteczności darowizny jest przeżycie darczyńcy przez obdarowanego. Oznaczałoby to, że skuteczność całej umowy, a nie tylko jej skutków rzeczowych uzależniona byłaby od warunku w postaci przeżycia darczyńcy przez obdarowanego.

Wbrew zapewnieniom zamieszczonym w uzasadnieniu projektu (s. 8) darowizna na wypadek śmierci w proponowanym kształcie, mimo że jej regulacja znaleźć się ma w księdze trzeciej k.c., w istotny sposób wpływać będzie na spadkobranie, a przede wszystkim na skład spadku pozostawionego przez darczyńcę.

Nieprecyzyjne jest użyte w projektowanym art. 888¹ §1 k.c. pojęcie „bezpłatnego świadczenia”, które w dalszej treści przepisu ogranicza się już tylko do „przedmiotu” nabywanego przez obdarowanego. Wydaje się, że celem twórców projektu było objęcie proponowaną regulacją jak największej liczby składników majątku spadkodawcy, a zatem nie tylko rzeczy, ale także praw, mas majątkowych (np. przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego). Cel ten należało osiągnąć formułując przepis w sposób jednoznaczny np. wymieniając te „przedmioty”, których umowa darowizny na wypadek śmierci mogłaby dotyczyć albo też używając pojęć nie budzących wątpliwości.

Nabywanie przez obdarowanego „przedmiotu” umowy darowizny na wypadek śmierci z chwilą śmierci darczyńcy oznacza, że „przedmiot” ten zostaje wyłączony ze spadku. Projekt wprowadza zatem kolejny przypadek wyłączenia ze spadku składników majątku

spadkodawcy, o którym mowa w art. 922 § 2 k.c. Przedmiot darowizny na wypadek śmierci nie podlega dziedziczeniu, ale przechodzi na obdarowanego w drodze umowy. Inne występujące w polskim prawie wyłączenia ze spadku przedmiotów należących do spadkodawcy ograniczone są jednak do konkretnych aktywów (np. środków zgromadzonych na indywidualnym rachunku bankowym lub w Otwartym Funduszu Emerytalnym). Opiniowany projekt dopuszcza wyłączenie ze spadku dowolnych (w tym nawet wszystkich) aktywów, dlatego też nie jest zasadny argument (s. 7-8 uzasadnienia), iż polskie prawo dopuszcza wyłączanie ze spadku aktywów należących do spadkodawcy i tym samym projektowane rozwiązanie nie wprowadza istotnych zmian w tym zakresie.

W art. 888¹ § 2 k.c. rozwiązano problem, który mógłby pojawić się w sytuacji, gdy jest kilku współobdarowanych, a jeden bądź niektórzy spośród nich nie przeżyli spadkodawcy. W takim przypadku darowizna jest w pełni skuteczna, jednakże udziały pozostałych obdarowanych ulegają zwiększeniu proporcjonalnie do ich udziałów, chyba że inaczej postanowiono w umowie. Jest to rozwiązanie analogiczne do zastosowanego w art. 965 k.c. w stosunku do współspadkobierców. Zasluguje ono na aprobatę.

W dodanym art. 890¹ k.c. zastrzeżono dla umowy darowizny na wypadek śmierci wymóg dochowania formy aktu notarialnego pod rygorem nieważności. Niejasny jest stosunek tego przepisu do art. 890 k.c., który w § 1 dla wszelkich umów darowizny ustanawia wymóg formy aktu notarialnego dla oświadczenia darczyńcy z możliwością konwalidowania jej niedochowania poprzez spełnienie przyrzeczonego świadczenia, a w § 2 wskazuje, że odstępstwa od tej reguły dotyczą tylko przypadków, gdy ze względu na przedmiot przepisy szczególne wymagają szczególnej formy dla oświadczeń obu stron. Regulacja zawarta w projektowanym przepisie wprowadza wymóg dochowania szczególnej formy dla oświadczeń obu stron umowy darowizny nie ze względu na przedmiot, ale ze względu na chwilę wywoływania przez tę umowę skutków rozporządzających. Dlatego pojawić się mogą wątpliwości w przypadku wykonania przez spadkobierców darczyńcy zawartej przez niego, bez dochowania formy aktu notarialnego, umowy darowizny na wypadek śmierci. Stosując literalną wykładnię powołanych przepisów należałoby przyjąć, iż taka umowa darowizny także ulegnie konwalidacji (o ile nie dotyczy nieruchomości), a uzyskane przez obdarowanego przysporzenie nie będzie bezpodstawne.

W projektowanym art. 901¹ k.c. przyznano obdarowanemu możliwość wystąpienia do sądu z powództwem o rozwiązanie umowy darowizny na wypadek śmierci, jeżeli na skutek nadzwyczajnej zmiany stosunków nie można od niego wymagać przyjęcia darowizny. Projekt nie przesądza wyraźnie o dopuszczalności odwołania darowizny na wypadek śmierci przez

darczyńcę. Należy w związku z tym przyjąć, że znajdą tu zastosowanie przepisy ogólne pozwalające odwołać darowiznę na wypadek śmierci z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego (art. 898 k.c.) oraz pogorszenia sytuacji majątkowej darczyńcy (art. 896 k.c.). Darowiznę na wypadek śmierci do chwili śmierci darczyńcy traktować bowiem trzeba jako darowiznę niewykonaną. W uzasadnieniu projektu (s. 9) odwołalność darowizny ograniczana jest tylko do przypadku rażącej niewdzięczności obdarowanego.

Zmiana treści art. 872 k.c. ma na celu usunięcie wątpliwości, czy przedmiotem umowy darowizny na wypadek śmierci może być ogół uprawnień wynikających ze stosunku spółki cywilnej.

Oprócz zmian w Kodeksie cywilnym projekt wprowadza zmiany także w kilku innych ustawach. Projekt nowelizuje m.in. ustawę z dnia 14 lutego 1991 r. - Prawo o notariacie (Dz. U. z 2008 r. Nr 189, poz. 1158 z późn. zm.) poprzez dodanie w art. 92 nowego § 4a, nakładającego na notariusza obowiązek zamieszczenia wniosku o dokonanie wpisu w księdze wieczystej w akcie notarialnym obejmującym umowę darowizny na wypadek śmierci i przesłania wypisu tego aktu notarialnego do sądu. Jednocześnie projekt uzupełnia treść art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz. U. z 2001 r. Nr 124, poz. 1361 z późn. zm.) poprzez dodanie pkt 7 pozwalającego ujawniać w księdze wieczystej „prawo wynikające z umowy darowizny na wypadek śmierci”. W związku z tymi propozycjami pojawia się pytanie o to, jakie prawo podlega ujawnieniu w księdze wieczystej. Czy chodzi tu o warunkowe prawo własności nieruchomości, które należałoby ujawnić w dziale drugim księgi wieczystej? Za negatywną odpowiedzią przemawia umiejscowienie „prawa wynikającego z umowy darowizny na wypadek śmierci” pośród praw osobistych i roszczeń, co sugeruje ujawnianie go w dziale trzecim księgi wieczystej. Przy tej okazji należy postawić zasadnicze pytanie: jaki jest charakter prawa obdarowanego w okresie od zawarcia umowy darowizny na wypadek śmierci do ziszczenia się warunku w postaci przeżycia przez niego darczyńcy? Projekt i jego uzasadnienie tego nie wyjaśniają, co rodzi wątpliwości szczególnie w odniesieniu do nieruchomości. Treść znowelizowanych przepisów k.c. skłania do wniosku, iż chodzi tu o warunkowe prawo własności, lecz znowelizowane przepisy innych ustaw wskazują na jego obligacyjny charakter.

Projekt nie rozstrzyga także kilku dalszych istotnych kwestii, które w związku z wprowadzeniem darowizny na wypadek śmierci wymagają wyraźnego przesądzenia. Najpoważniejszym brakiem jest pominięcie sprawy wpływu darowizn na wypadek śmierci na odpowiedzialność za długi spadkowe. Oznacza to, iż po wejściu w życie projektowanych przepisów osoby obdarowane w ten sposób nie odpowiadałyby za długi spadkowe (z

mógłby funkcjonować obok zapisu zwykłego (dotychczas znanego prawu polskiemu). Podstawową różnicą w stosunku do zapisu zwykłego byłby bezpośrednio rzeczowy skutek zapisu windykacyjnego, tzn. rzecz będąca przedmiotem zapisu byłaby wyłączona ze spadku i stawałaby się własnością zapisobiercy już w chwili otwarcia spadku. Zatem spadkodawca mógłby postanowić w testamencie, iż zapisobierca nabywa konkretną rzecz - przedmiot zapisu - już w chwili otwarcia spadku. Przedmiotem zapisu windykacyjnego mogłyby być tylko rzeczy oznaczone co do tożsamości, a ponadto zbywalne prawa majątkowe należące do spadkodawcy w chwili jego śmierci. W związku z rzeczowym skutkiem takiego rozrządzenia, jeżeli jego przedmiot byłaby nieruchomość albo prawo na nieruchomości, zapis windykacyjny mógłby być dokonany tylko w testamencie sporządzonym w formie aktu notarialnego.

Zapis windykacyjny nie budzi tylu wątpliwości co umowa darowizny na wypadek śmierci. Jako instytucja prawa spadkowego daje się łatwiej wkomponować w istniejące konstrukcje prawne charakterystyczne dla tego działu prawa cywilnego. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego rozważa również wprowadzenie instytucji testamentu działowego, w którym testator mógłby w sposób skuteczny przesądzić o podziale składników swojego majątku pomiędzy osoby wskazane w testamencie. Rozwiązanie takie przewidują niektóre obce systemy prawne (np. prawo francuskie). Wiele przemawia za wprowadzeniem takiej możliwości także do prawa polskiego.

Niemniej jednak należy zauważyć, że wszelkie istotne zmiany obecnie obowiązującej regulacji miałyby charakter tymczasowy, bowiem planowane wprowadzenie w życie nowego kodeksu cywilnego spowoduje konieczność ich zmodyfikowania i dostosowania do przyjętych w nim rozwiązań.

Odnosząc się do kwestii skutków finansowych wejścia w życie projektowanej regulacji, to wydaje się, że nie spowoduje ona wydatków w budżecie państwa w części 15 „Sądy powszechne”.

Możliwe natomiast będzie zwiększenie wpływów do budżetu państwa z tytułu podatku od spadków i darowizn, jednak zaznaczyć trzeba, że materia finansów publicznych leży poza zakresem właściwości resortu sprawiedliwości.

Zygmunt Wrona

z upoważnienia
MINISTRA SPRAWIEDLIWOŚCI
Zygmunt Wrona
PODSÉKRETARZ STANU